

Χωρίς τίτλο*

Φώτης Καλλίας

Για να απαντήσουμε καταρχήν στο επιστημολογικό ερώτημα, αν μπορεί ή ψυχαναλυτική μέθοδος να φωτίσει την προβληματική λειτουργία των ομάδων νομίζω ότι οφείλουμε πριν απ' όλα να κάνουμε την εξής διακρίση.

Η ψυχαναλυτική μέθοδος δεν μπορεί ουσιαστικά να εφαρμοστεί παρά σ' ένα υποκείμενο, που μιλάει και άκουει, όπου στόχος της είναι μία κάποια μετατόπιση στη δομή και στη λειτουργία των επενδύσεών του. Έξω απ' το γόφο της άνελης

τικής έμπειρίας δεν μπορεί να διαφέρει εφαρμογή της ψυχαναλυτικής μεθόδου, μπορεί όμως να υπάρξει άκρως, εντόπιση κι αποκρυπτογράφηση των σημαντικών στοιχείων με τα οποία αφάνης είναι οργανωμένες και λειτουργούν οι ομάδες και οι κοινωνικοί θεσμοί και των σημασιών τους για το άτομο.

Εάν συμφωνήσουμε με την άποψη του Freud όταν, στο "Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του εγώ", λέγει ότι ο άλλος και οι άλλοι παίζουν πάντα κάποιο ρόλο μέσα στη ζωή του ατόμου, ρόλο πρότυπου, αντιπροσώπου, συντρόφου ή αντιπάλου, τότε οφείλουμε να δεχθούμε πως δεν υπάρχει σαφές όριο μεταξύ ατομικής και συλλογικής ψυχολογίας. Μέσα στη φρενδική θεωρία οι έννοιες του ναρκισσισμού και του ιδανικού του εγώ εκπροσωπούν μία προσπάθεια σύνδεσης, άρθρωσης του ατόμου με το κοινωνικό.

Σκοπός μας εδώ δεν μπορεί να είναι να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να γαφρεί αυτή η άρθρωση, αλλά, όσον μέ όφραδα, να προτείνω ορισμένες σκέψεις που πάνω στο ως εξής οριοθετημένο πρόβλημα

Τι θα μπορούσαμε να πούμε πως συμβαίνει σ' εκείνο το

* Ο αποκλειστικός θάνατος του Φ. Καλλία, τον προσημασμένο Διευθυντή, δεν του επέτρεψε κι ούσα ουσιαστικά τίτλα στην κληρονομία του και παράλληλα. Εγκρατισμός την διαθήκευα του πού μετ' παραχώρησε το κείμενο.

καίριας σημασίας πέρασμα του παιδιού απ' το οικογενειακό του περιβάλλον στο ευρύτερο κοινωνικό χώρο (που στίς κοινωνίες μας εκπροσωπείται απ' το σχολείο): Τι συμβαίνει δηλαδή όταν το παιδί θγαίνει απ' τη σχεδόν αποκλειστική σχέση με τους γονείς του κι αρχίζει μια όλο και προωμότερη εκμάθηση των κανόνων της κοινωνίας μας αφενός και μια άμυνα ενάντια σ' αυτούς τους κανόνες αφετέρου;

Προτού μιλήσω ειδικότερα για τον ελληνικό χώρο, σάς προτείνω δύο αξιώματα και ορισμένες γενικής ισχύος θεωρητικές διατυπώσεις:

Τά αξιώματα είναι τά εξής: 1) ό άνθρωπος απ' την πρώτη στιγμή της σύλληψής του μέχρι την τελευταία του αναπνοή βρίσκεται ένταγμένος σέ ομάδες και συμμετέχει σέ θεσμούς μιάς ορισμένης συνοχής μέσα στό χώρο και στό χρόνο: οικογένεια, τάξη, σχολείο, κοινότητα, έθνος... 2) ή νεύρωση εκδηλώνεται πάντα και σάν άποτυχία άπελευθέρωσης απ' την έξουσία της οικογένειας, δηλαδή σάν άποτυχία έπαρκούς και ούσιώδους άποεπένδυσης των γονεϊκών μορφών. Είναι λ.χ. νευρωτική μιά σχέση επένδυσης του σχολείου στην όποια τό παιδί ή/και οί γονείς ζητούν μιά ναρκισσοιστική άναγνώριση τέτοιας ποιότητας και έντασης που σέ μιά πρώτη φάση της ζωής μόνον ό γονιός μπορεί νά δώσει.

Γιά την σχέση τώρα του άτομου με τό έξωοικογενειακό του περιβάλλον τί μάς δείχνει ή κλινική μας εμπειρία:

— Η σχέση των γονιών με τό παιδί μέσα στην οικογένεια, τό τί αίφνης περιμένουν κι άπαιτούν από αυτό, είναι έτσι κι άλλώς πάντα σημαδεμένη απ' τη σχέση τους με τό κοινωνικό περιβάλλον μέσα στό όποιο θρίσκονται ένταγμένοι. Ό τρόπος, μ' άλλα λόγια, που οί γονείς επενδύουν ή όχι τά μοντέλα και ιδανικά που ή κοινωνία προτείνει ή επιβάλλει στά μέλη της άποτελεί αναπόσπαστο μέρος της προσωπικής τους σχέσης με τό παιδί.

— Η κοινωνία, τό σχολείο, προβάλλει πάνω στό παιδί ορισμένες άπαιτήσεις. Στόχος του σχολείου είναι ή παραγωγή παιδιών "κατ' εικόνα και όμοιωσιν" αυτών των άπαιτήσεων, δηλαδή ή μεταβίβαση κι ή υιοθέτηση απ' τό παιδί ενός ορισμένου κοινωνικο-πολιτικού μοντέλου.

— Σέ μιά ομάδα (τώρα δέν αναφέρω μόνον στό σχολείο), τό άτομο άναζητά μιάν ιδανική εικόνα του έαυτού του μέσα στους άλλους, άναζητά, για νά χρησιμοποιήσω μιά ψυχαναλυτική όρολογία, τά ταυτισιακά του έρείσματα σέ σχέση με την επιθυμία των άλλων.

— Τό παιδί ψάχνει κι όφείλει νά βρει μέσα στον έξωοικογενειακό χώρο έρείσματα που νά του επιτρέπουν νά συνεχίσει τη δόμηση της ταυτότητάς του: στό σχολείο πρώτα, σέ άλλους κοινωνικούς χώρους και θεσμούς έπειτα επενδύει ένα μέρος της ναρκισσοιστικής του libido.

Στό σημείο λοιπόν αυτό άκριβώς του περάσματος (μ' όλο τό βάρος μνήσης που έχει αυτή ή λέξη) όφείλει άκριβώς νά εκδηλωθεί ή άκρόαση μας. Όχι για νά δώσουμε έτοιμες άπαντήσεις παρμένες από τη γνώση μας της άνάλυσης, αλλά για νά μιλήσουμε ν' άντιληφθούμε και νά καταλάβουμε καθετί άρνητικό, άτακτο, άρρυθμικό. Άρνητικό ώστόσο κατά ποιά κριτήρια; κατά τά κριτήρια της ψυχικής υγείας του παιδιού ή κατά εκείνα της λειτουργίας του συστήματος, του σχολικού λ.χ. συστήματος; Σ' αυτό τό σημείο συμφωνώ άπολύτως με την F Dollo όταν λέγει ότι ύπάρχουν σχολικές άποτυχίες που είναι

έκφραση της ψυχικής υγείας του παιδιού καθώς ύπάσχουν σχολικές επιτυχίες λαμπρής άπόδοσης και προσαρμογής που εκφράζουν βαθύτατες νευρωτικές διαταραχές. Άς πάρουμε τη μάθηση του διαβάσματος και του γραψίματος που επιβάλλεται σήμερα σ' όλα τά παιδιά στην ίδια ηλικία. Για νά μάθει ένα παιδί νά διαβάσει και νά γράφει πρέπει νά έχει ένστερνισθεί ένα κάποιο δικαίωμα για γνώση, που νά τό ανεξαρτοποιεί απ' τη γνώση, της όποιας μέχρι τότε οί γονείς, και άρχικά ή μητέρα, ήσαν οί αποκλειστικοί φορείς. Όταν όμως αυτό τό δικαίωμα παρροσιάζεται σάν καθήκον, ύποχρέωση, που τό σχολείο και οί γονείς άπαιτούν για νά ίκανοποιηθεί ή δική τους φιλοδοξία κι ό δικός τους ναρκισσοισμός, ή άρνηση του παιδιού δέν είναι άφραυτής παθολογική.

Έδώ μιά παρατήρηση: τό ελληνικό σχολείο, μ' όλη του την εξέλιξη, όλοι μας λίγο-πολύ τό γνωρίζουμε έμπειρικά. Όταν όμως μιλάμε για την ελληνική οικογένεια, μιλάμε για μιάν αφηρημένη έννοια και νομίζω θάπρεπε νάμιαστε πιο προσεκτικοί. Η ελληνική οικογένεια, για την όποια θά σάς μιλήσω τώρα και που γνωρίζω σάν ψυχολόγος, είναι ή ελληνική μικροαστική οικογένεια που βλέπουμε νά έμπεδώνεται σάν τυπικό μοντέλο της οικογένειας στην Ελλάδα. Βλέπουμε δηλαδή πως ή όλο και ευρύτερη επέκταση της κρατικής έξουσίας πάνω στό κοινωνικό σύνολο και συνεπώς πάνω στην οικογένεια, συμβαδίζει με την έμπεδωση του μοντέλου αυτού της μικροαστικής οικογένειας σέ όλο και ευρύτερα κοινωνικά στρώματα.

Λαμβανομένης ύπόψη αυτής της πραγματικότητας, που θά χρειαζόταν όπωσδήποτε μιάν έπιστημονικότερη κοινωνιολογική άνάλυση, τί λοιπόν διαπιστώνω μέσα απ' την πρακτική μου σ' ένα τμήμα ψυχολογικής Παιδιατρικής:

Ένα μεγάλο μέρος των παραπομπών σ' αυτό τό τμήμα προέρχεται από γονείς, ιδιαίτερα μητέρες, οί όποιοι ζούν έντονα τό ναρκισσοιστικό τους πρόβλημα μέσω του παιδιού: ή σχολική επιτυχία θιώνεται φαντασιακά σάν δική τους επιτυχία, προορισμένη νά καλύψει τη δική τους άνικανοποίητη ναρκισσοιστική επιθυμία. Αυτή ή παθιασμένη επιθυμία για σχολική επιτυχία έμποδίζει τη συναισθηματική άπόσπαση των γονιών απ' τά παιδιά τους και άντιστρόφως, σέ μιά ηλικία που κάτι τέτοιο θά 'ταν άναγκαίο για την ψυχική άυτονόμηση και των δύο. Βλέπουμε παιδιά που όλη τους ή ζωή είναι έπικεντρωμένη γύρω απ' τό σχολείο, που όλος σχεδόν ό έξωσχολικός χρόνος τους αφιερώνεται στά μαθήματα, στά φροντιστήρια, στό κινήμα των δαθμών. Μητέρες, που αυτό είναι τό πρόβλημά τους και τό κέντρο των επενδύσεών τους. Τό άγχος μεταδίδεται από τον ένα στον άλλο. Οί παθογενείς συνέπειες αυτής της κατάστασης είναι έμφανεis. Σέ μιά ηλικία που τό παιδί όφείλει σιγά-σιγά νά ξεπεράσει τη σχέση έξάρτησης που τό συνδέει με τους γονείς του μέσα στό οιδιπόδειο σύμπλεγμα, συμβαίνει τό άκριβώς άντίθετο. Η συμβολική σημασία μνήσης του παιδιού στην έξωοικογενειακή ζωή χάνει ένα μεγάλο μέρος του πραγματικού της βάρους, παραμένει, άλλ' άκριυθηριασμένη.

Έκείνο όμως που πρέπει νά τονίσουμε είναι ότι αυτή ή άμετρη επιθυμία των γονιών για σχολική και κοινωνική επιτυχία των παιδιών τους, που όπωσδήποτε δέν άποχτά τό νόημα της παρά μόνον άναφορικά με την ιστορία (και τό άσυνείδητο) του γονεϊκού ζεύγους, εκφράζεται έντοίτοις έν όνόματι της κοινωνίας, επιβάλλεται έν όνόματι του σχολείου. Ένα άπλό

παράδειγμα: οί Έλληνες γονείς βλέπουν στην τηλεόραση έναν Έλληνα πολιτικό ήγέτη νά δηλώνει - παθιασμένα κι αυτός - ότι τά πανεπιστήμια οφείλουν νά προετοιμάζουν τήν ήγέτιδα τάξη τής χώρας. Νά πώς τροφοδοτούνται τά μεγαλομανιακά ιδανικά τών γονιών, τού καθενός μας.

Μπροστά σέ τέτοιες απαιτήσεις, μπροστά στά καταναγκαστικά προγράμματα κι ώράρια ήδη άπ' τό δημοτικό, μπροστά στην παθητικότητα τού μαθητή πού έπιζητά τό σχολείο, αποκλείοντας κάθε ελεύθερη πρωτοβουλία, κάθε περιέργεια, κάθε προσωπικό έρώτημα, όλα τά παιδιά δέν ύποτάσσονται. Βλέπουμε έτσι άντιδράσεις και κρίσεις, συμπτώματα (έμέτους πο-νοκεφάλους), παιδιών πού έχουν νά λύσουν πραγματικές και πολλές φορές αναγκαίες δυσκολίες στην προσωπική κι οικογε-νειακή τους ζωή και πού για ένα χρονικό διάστημα δέν έπεν-δύουν θετικά τό σχολείο. Άλλά γι' αυτές τις δυσκολίες κανείς δέν νοιάζεται. Άπ' τό παιδί περιμένουν αυτόματα προσαρμο-γή, εκμάθηση γνώσεων και συμπεριφορών, όχι βέβαια έπειδή τό ίδιο εκφράζει τήν έπιθυμία, αλλά από ύποχρέωση ή ύποτα-γή στό φόβο και στά αιτήματα τών ενήλικων (δασκάλων και γονιών). Ποιός σήμερα θά τολμούσε νά ισχυρισθεί πώς τό σχολικό μας σύστημα προετοιμάζει ελεύθερους πολίτες, όπως ώστόσο τό διακηρύσσει ή έπίσημη άρχουσα ιδεολογία και τό

ίδιο τό Σύνταγμα τό όποίο όρίζει σάν σκοπό τής παιδείας "τήν διάπλαση ελευθέρων και ύπευθύνων χαρακτήρων": "Ωμή πραγ-ματικότητα τής πρωτοβάθμιας και τής δευτεροβάθμιας παι-δείας μας είναι ή παραγωγή άτόμων εκφοβισμένων κι έτεροπει-θαρχημένων, άτόμων στά όποια έχει διαδοθεί ή ύποταγή μέ τή μορφή έπιθυμίας ύποταγής (τού έαυτού τους ή τών άλλων, δέν έχει σημασία). Και δέν μιλώ φυσικά για τις έξαιρέσεις πού επιδειβαιώνουν τόν κανόνα. Άπό αυτή τήν άποψη, από τις παιδαγωγικές όδηγίες τού Καποδίστρια σχετικά μέ τή λειτουρ-γία τού όρφανοτροφείου τού Πόρου (πρώτου εκπαιδευτικού ιδρύματος πού συστάθηκε στην νεώτερη Ελλάδα) μέχρι τά πιο πρόσφατα Προεδρικά Διατάγματα για τήν παιδεία τίποτε συ-σιαστικό δέν έχει αλλάξει· τά σημαίνοντα - κλειδιά τού συστή-ματος, παραμένουν τά ίδια. Τό 1828 "άποταξία", "άπειθεια", "στάσις", "ψεύδος" τού μαθητή και μέθοδοι κόλασμού του· τό 1979 (Προεδρικό Διάταγμα 104/7-2-79) "παρέκκλισις από τούς κανόνες", "παιδαγωγικός έλεγχος", "κυρώσεις".

Τελειώνοντας θάθελα νά πώ ότι μιά άμφισβήτηση αυτού τού συστήματος είναι άσφαλώς πολιτική πράξη. Ό ψυχολόγος ή ό ψυχαναλυτής μπορεί σίγουρα νά διαπιστώσει και νά καταγγεί-λει τις παθογενείς έπιπτώσεις του.

Άπό 'κεί και πέρα τό πρόβλημα μάς άφορά όλους.